

İz Birakan Mülki İdare Amirleri

MAZHAR MÜFİT KANSU

Derleyen: Mustafa Sami KOÇ

Mazhar Müfit Kansu Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer ve görev alan Mülki İdare Amirleri'nin başında gelmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini ve sevgisini kazanmış, eski deyimle mahrem-i esrarı (sırdaşı) olmuştur.

Kansu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda kongreler döneminin önemli tarihi olaylarını yaşamakla kalmamış, onları yazmak ve yaymak suretiyle de çok değerli bir hizmette bulunmuştur. Kansu'nun, önce gazete dizisi olarak yayımlanan anıları, 1966 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından kitap halinde bastırılmıştır.

HAYATI

Mazhar Müfit, Edirne Defteri-i Hâkâni Müdürlerinden ve Emlaki Hümayun Komisyonu Reislerinden Süleyman Müfit Bey'in oğludur. 1874 yılında Denizli'de doğmuştur.

Edirne İdadisi'nin Rüştîye kısmında orta ve Mülkiye Mektebi'nin İdadi kısmından lise öğrenimini, tamamladı. Temmuz 1891'de Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun oldu.

Kasım 1891'de Gelibolu İdadisi jeoloji ve geometri öğretmenliklerine atanarak devlet hizmetine girdi. Ni-

san 1892'de Edirne İdadisi'nde görevlendirildi.

Mayıs 1895'de Edirne İli Maiyet Memurluğu'na atandı. Burada Kaymakamlık stajını tamamlayarak Nisan 1897'de Havsa, Eylül 1901'de Çorlu, Temmuz 1902'de Uzunköprü, Ekim 1908'de İskeçe İlçeleri Kaymakamlıklarına getirildi. İskeçe'den sonra Mutasarrıflığa terfi ettirilerek sırasıyla: Ağustos 1909'da Gümölcine, Ekim 1910'da Lazistan (Rize), Aralık 1911'de Mersin, Şubat 1912'de İzmit, Nisan 1914'de Balıkesir Sancakları Mutasarrıflıklarına nakledildi. 1 Nisan 1917'de Bitlis Valiliği'ne atandı. Bir süre sonra Bitlis Valiliği'nden istifa ederek meslektan ayrıldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri sırasında-Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalıştı.

İstanbul'da toplanan Mebuslar Meclisi'ne (Meclis-i Mebusan) Hakkâri Mebusu olarak katıldı. Bundan sonra Parlamento görevini Denizli ve Çoruh Milletvekili olarak sürdürdü. Sakarya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa tarafından, Meclis adına verilen "Kayseri ve Mülhakatı Teftişi" görevini başarıyla yerine getirdi. Kayseri, Yozgat, Kırşehir ve Niğde İstiklal Mahkemeleri üyeliklerinde bulundu.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde iken, Milletvekili sıfatını koruyarak üç ay kadar Mamuretülaziz (Elazığ) Valiliği yaptı.

Milletvekilliği 1946 yılına kadar sürdü. 13 Kasım 1948 tarihinde yaşama gözlerini kapadı. Evli, üç çocuk babasıydı.

Alaturka musikiye meraklı olup birkaç bestesi vardır.

"Kansu" soyadını, Prof. Şevket Aziz Bey seçmiş, Mazhar Müfit Bey'in bunu Atatürk'e sunmasından sonra soyadı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

HİZMETLERİ

Mazhar Müfit Bey, uzun bir süre mülki idarede bulunmuş olmasına karşın, hizmetleri hakkında Bitlis Valiliği dışında, herhangi bir bilgiye sahip bulunmuyoruz.

BİTLİS VALİLİĞİ

1918 yılı ortalarında Bitlis'in durumu her yönden bunalıktır. Mazhar Müfit Bey'in Dahiliye Nezareti'nden aldığı bilgiye göre; Ruslar Bitlis'ten çekildikten sonra iki üç aydan beri buraya ancak üç dört memur gönderilebilmiştir. "Vali yoktur. Vilayet işlerini o sırada Siirt'te bulunmakta olan- Bitlis

Vilayeti Mektubi Kalemî Mümeyyizi Hakki Bey Vali Vekili olarak tedvir etmektedir". Vilayet kadrosunun yeniden oluşturulması gerekmektedir.

Sadrazam Talat Paşa, Vali Mazhar Müfit Bey'e atanacak memurlar konusunda geniş yetki tanımıştır. Bitlis'e gidecek memurların maaşlarına yüzde yetmiş beş zam yapılmasını kabul etmiştir. Vali bu yetkiye dayanarak Jandarma Komutanı'nı, Polis Müdürü'nü, Maarif Müdürü'nü ve öteki memurları bizzat seçerek vilayet kadrosunu oluşturmuş ve atama işlemlerini sonuçlandırmıştır.

Vali ve beraberindekiler, savaş koşulları içinde çok zahmetli bir yolculuktan sonra Siirt'in Otlu mevkiine ulaşmışlardır. Heyet burada Siirt Mutasarrıfı Cevdet Bey tarafından karşılanmıştır.

Çevrede Bitlis Muhacirlerine ait çadırlar vardır. Aralarında, Muş ve Genç'ten gelmiş kimseler de bulunmaktadır. Hepsî perişandır, bir an önce yerlerine, yuvalarına dönmeyi istemektedirler. Vali ve beraberindekiler Siirt'te bir hafta kalmışlardır. Vali anılarında Siirt ve Bitlis hakkında şunları yazmıştır¹:

"Hakikaten Siirt bir stüdyo şehri gibidir. Çimento yerine bir nevi alçıdan yapılan kubbeli, sık, bembeyaz ve üst üste yığılmış yapılan evleri, insan gözünde adeta dekordan bir şehir hissini yaratan bu güzel beldeden hiç ayrılmak istemiyor ve Vilayet merkezini burada tesisi düşünüyordum.

Nereyi uygun bulursam, Vilayet merkezini orada kurmam hakkında salahiyetim de vardı. Fakat iki büyük mahzurla karşılaşmıştım. Biri: Siirt'in Vilayet

hudutlarımıza nazaran merkezde olmayışı, diğeri: Beraberimde gelen Vilayet erkânının yüzde yetmiş beş zamdan istifade edebilmelerinin ancak istila görmüş şehirde oturmaları ile mümkün olabilmesi idi. Bunun içindir ki, gerek coğrafi durumu, gerek memurların maddî faydası bakımından Bitlis'i tercih etmek açık bir zarurettili.

Fakat ne yazık ki, Bitlis'i tahayyül ve tasavvur ettiğimden çok daha perişan bir halde bulmuştum. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün refah ve imkânlarından faydalanmış olarak büyüyen ve Doğu şehirlerimizin en mamurlarından biri olan Bitlis, bir harabezardan farksızdı. Rus istilası şehri yıkmıştı. Yine Rus ric'atı yakmıştı ve Ermeni çetelerinin katliamları ve muhaceret Vilayet merkezinde insan ve aile bırakmamıştı.

Şehirde o harabeler arasında ancak iki yüzü geçmeyen insan bulunduğu müzâhâbe edersem, buna asla hayret edilmemelidir. *O insanlar da açlıktan, her çeşit yoksulluktan perişan ve bitkin bir halde bulunuyorlardı. Hoş biz de, hemen bu aç ve bitkin insan kafilesinin arasına katılivermiştik.*

Üç dört ay, hepimiz, Kelkil denen darı hamurundan ekme ve buna tek katık olarak da devedikenine benzeyen ve kendi kendine yetişen Kengil denilen bir otu yemeye mahkûm ve mecbur kalmıştık. Ancak bu mahrumiyete, gıdasızlığa katlanarak teşkilatlanmaya, iaşe organizasyonu kurmaya, muhaceret bölgelerinden halkı geri getirmeye ve kalkındırıp müstahsil hale sokmaya, asayiş düzenine koymaya çalışıyorduk."(s.6,7)

Bitlis vilayetinde bu çalışmalar yapılırken, memleket için için kaynamaktadır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na

mensup Alemdar, Sabah, Peyam gibi gazeteler vatanseverlikle bağdaşmayan yayınlar yapmaktadırlar. Bu arada, "İttihat ve Terakki Valileri azlediliyor" şeklinde haberler yayılmaktadır. Sayılan gazetelerden bazıları "Bitlis Valisi Mazhar Müfit'in azli takarrür etmiştir!" diye yazmışlardır. Bunun üzerine Vali, Dahiliye Nezareti'ne çektiği bir telgrafla yapılan gazete yayınları doğru ise, azlinin tebliğini, doğru değilse idare yönünden zararlı olan bu yayınların durdurulmasını talep etmiş, buna karşılık Dahiliye Nezareti'nden 19 Nisan 1919 tarihli telgrafi almıştır. Bu telgraf aşağıya aktarılmıştır:

"Asayişin sağlanması, yasa dışı hareketlerin önlenmesindeki gayretiniz, teşekküre değerdedir. Bu yolda sürekli özen gösterilmesi tavsiye olunur efendim."

Bu telgraftan birkaç gün sonra Jandarma Komutanı Hasan Bey, kendi adına gönderilmiş olan mahrem işaretli şifreli bir telgrafi gülerak Vali Bey'e uzatmıştır. Nezaret bunda, Mazhar Müfit Bey'in Valilikten alınması halinde asayiş bozacak bir olayın çıkıp çıkmayacağını bildirilmesini istemektedir. Valiyi çok seven, memleket sever bir kişi olan Komutan Hasan Bey'in Nezaret'e verdiği cevap şöyledir:

"Mazhar Müfit Bey, burada çok sevilen bir Validir. Aşiret Reisleri kendisine büyük saygı ve bağlılık gösterdikleri gibi, asayiş bakımından da, gizli ve kuvvetli bir teşkilata bizzat sahiptir. Uzaklaştırıldığı takdirde bir hadise çıkmasından hakkile korkulabilir."

Halbuki ne kumanda edilecek kuvvet, ne de onlara yedirilecek yeterli bir azık vardır!.. (s.9)

Günler kaygı ve elem içinde geçmektedir. Bu günlerin birinde Vali,

1 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölüme Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara 1986, s.3. Bu kitaptan yapılan aktarmalarda sayfa numaraları belirtilmiştir.

Sadrazam Ferit Paşa'dan "gayet mahrem" kayıtlı bir şifre tel almıştır. Bunda şöyle denmektedir:

"Doğu illerimizden bazılarının, Ermenistan'a bırakılması zorunda kalınması olasılığı vardır? Gerçi bu olasılık pek zayıf ise de, bir olup-bitti karşısında kalınmamak için, ortalığı telesa vermeden, bilgece yönteminizle şimdiden kamuoyunu hazırlamakta yarar görülmektedir.

Bu konuda çaba gösterilmesi, yüksek yetenek ve becerinizden beklenmektedir. Allah göstermesin, böyle bir durum olursa, yerli halkın ve aşiretlerin ne gibi bir tavır ve harekette buluncaklarının dahi gizlice ve uygun şekilde soruşturulup sonucunun belli aralarla tarafıma bildirilmesi tavsiye olunur." (s.10)

Damat Ferit Paşa'nın telgrafından birkaç gün sonra, "Fahri Yaveri Hazreti Şehriyar-i Mirliya Mustafa Kemal Paşa'nın 3.Ordu Müfettişliğine tayin edildiği, Sadrazam Paşa ve Kabine üyeleriyle temas ve müzakerelerde bulunduktan sonra görev başına hareket edeceği haberi yayılmıştır. Bu haber Mazhar Müfit Bey'de Anafartalar Kahramanı olarak hayranlık duyduğu Mustafa Kemal Paşa hakkında bir şüphe uyandırmıştır. Kendi kendine şöyle bir fikir yürütür: "Fahri Yaver-i Şehriya-i, Damat Paşa Hazretlerinden vazife ve talimat alıyor. Kabine azası ile temas ve müzakere halinde. O halde bu Paşa da onlardan veya onlara dönmüş olanlardan biri..."

Hemen o günlerde Sadrazamdan alınan ve Mustafa Kemal Paşa'nın, 3. Ordu Müfettişi olarak mıntıkasında ve mıntıkasına yakın bulunan Vilayet Valileri ile haberleşebileceğini, gerektiğinde emir verebileceğini bildiren telgrafı da duyulan şüpheyi güçlendirmiştir. Mustafa Kemal Pa-

şa'nın, aşığıya aktarılan 1 Haziran 1919 tarihli ve 44 sayılı telgrafı bu şüpheye kesinlik kazandırmıştır:

"Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Vilayet merkezleri ile Livalarda ve bağlı birimlerinde teşkilatı var mıdır? Belli başlı kurucuları ve temsilcileri kimlerdir? Çevre Vilayetlerdeki teşkilat ile ilişkisi ve iletişimi var mıdır? Başka cemiyetler var mıdır? Soruşturularak bildirilmesi hususunda yardımınızı rica ederim" (s.12)

Vali Mazhar Müfit Bey, bu telgraftan Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kapatılacağı, İttihat ve Terakki mensuplarının etkisiz duruma getirilecekleri anlamını çıkarmıştır. Hem zaman kazanmak, hem de önlem almak bakımından Vali: "Şifreli telgrafınızı halledemedim!" diye bir cevap vermiştir. Valini telgrafını alan Mustafa Kemal Paşa, Müfettişlik Kurmay Başkanı Albay Kazım (Dirik) Bey'e bu Vali galiba bizden değil, yahut da bize itimat etmiyor. Kendisine çektiğimiz telgraf gayet açık idi" demiştir.

Bunun üzerine Kazım Bey, Balıkesir'de Fırka Kumandanı iken, Mazhar Müfit Bey'in orada Mutasarrıf bulunduğunu, güvenilir kişi olduğunu belirtmiş, bir kere de kendisinin haberleşmesine izin verilmesini istemiştir. Valinin Kazım Bey'e verdiği cevap da olumlu değildir. "Şifre telgrafınızdan maalesef bir şey anlamak mümkün değil. Rakamlar birbirine karışmış!" Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa şöyle konuşuyor:

"Kazım, bu Valinin bize itimat etmediği açıkça anlaşılıyor. Ne için Anadolu'ya geldiğimizi, ne yapmak istediğimizi, hiçbir şeyi bilmiyor. Üzerine varmayalım. Erzurum'a gittiğimiz vakit kendisiyle muhabere edip anlamaya çalışırız." (s.13)

Ne var ki, Mazhar Müfit Bey'in artık sabrı tükenmiştir. Asabı fena halde bozulmuştur. İşgal hareketlerinin sürmesi, Ferit Paşa'nın haince girişimleri, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki şüpheleri O'nu iyice bunaltmıştır. O'na göre: "O sıralarda Bitlis'e Vali olmak, karanlıkta veya Yemen çölünde yaşamaktan farklı değildi. Çünkü, resmi muhabere dışında hiçbir yerden haber sızıyor, gazeteler gelmiyor, sızan haberler de aslında çok değişik, asap bozan, ruh ve dimağ yıpratıcı haberler oluyordu." Devrin Valisi olarak göreve devam etmek istemiyordu.

J. Komutanını çağırarak kendisi hakkında Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilmesini istedi. Bunda Vali'nin hastalığından, istifa etmek istediğinden, bu sırada azledilirse daha önce bildirilen olaylara yol açılmayacağından söz edilecekti. Uzun münakaşalardan sonra Hasan Bey, böyle bir telgrafı çekmeyi kabul etti.

23 Mayıs 1919 günü Valinin azlini bildiren telgraf geldi. Aslında Vali daha önce azledilmiş olduğu halde, bir olayın çıkmasından korkulduğu için azil kararı kendisine tebliğ edilememişti. Bu gelişmelerden habersiz olan Vali, Dahiliye Nezareti'ne çektiği 25 Mayıs 1919 tarihli telgrafında çok rahatsız olduğundan bahisle, yeni Valiyi beklemeden, vekaleti Mektupçuya devrederek İstanbul'a hareket ettiğini bildirdi. Bu arada Mülkiye'den sınıf arkadaşı Elazığ Valisi Ali Seydi Bey'den 2 Haziran 1919 tarihli bir telgraf aldı. Bunda şöyle deniyordu:

"Ermeni zorunlu göçünden dolayı, Sıkıyönetim Mahkemesine (Divan-ı Harbi-i Örfi) sevk edilmek üzere tutuklanmanız ve İstanbul'a gönderilmeniz hakkında emir geldi. Eğer Elazığ'dan geçersen, hem bu emir uygulanmaz, hem de istersen burada kalır ve saklanabilirsin? Eğer

başka bir yere gitmek istersen Vilayetim dahilinde emniyetle ve huzur içinde yoluna devamını temin ederim kardeşim.” (s.15)

Bunun üzerine Mazhar Müfit Bey, 13 Haziran 1919 günü İstanbul’a değil, Erzurum’a doğru yola çıktı ve at sırtında altı günlük bir yolculuktan sonra Erzurum’a ulaştı.

ATATÜRK’LE BERABER

Mazhar Müfit Bey anılarında şöyle diyor:

“Erzurum’da sanki güneşe, nura, bilgiye kavuşmuştum. En az, bir vatandaş için memleketine, aktüaliteye ait haberleri, hiç olmazsa, nisbi bir sür’atle ve doğru dürüst öğrenmek imkânı vardı. Bunun için birdenbire ferahlamış, bir karanlık gayyasından kurtulmuşçasına rahatlamıştım.” (s.16)

Otele yerleştikten sonra ilk işi, Kazım Karabekir Paşa’yı ziyaret etmek olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, ülke ve dünya olayları hakkında taze ve sağlam bilgiler edinmek istemektedir. Kazım Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa hakkında şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal Paşa, milli hareketi nizamlamak ve vatani kurtarmak azmiyle Anadolu’ya geçmiş bulunuyor. Şimdi yoldadır ve Erzurum’a gelmektedir.” (s.16)

Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın düşünceleri ve programı hakkında da geniş açıklamalarda bulunduktan sonra, “Mazhar, sen burada kal” demiştir. Mazhar Müfit Bey, aynı gün Erzurum Valisi Münir Bey’i de ziyaret etmiştir. Akşam yemeğini, Kazım Karabekir Paşa’nın davetlisi olarak yemiştir. O zaman,

Erzurum’a gelişinin Mustafa Kemal Paşa’ya duyurulduğunu, O’nun da Erzurum’da kalmasını önerdiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine, “memleketin kurtuluşu yolunda ölünceye kadar mücadele etmek ve hiçbir şeyden yılmamak” kararıyla Kazım Paşa’dan ayrılmıştır.

Mazhar Müfit Bey, bu kararı verdikten sonra hemen, Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti’nin Erzurum Şubesiyle temasa geçmiştir. Şubenin Reisi Hoca Raif Efendi’den cemiyetin amaçları hakkında yeterli bilgi edinmiştir. Cemiyetin kutsal amacı: memleketin kurtarılması ve Doğu illerinden her ne suretle olursa olsun, bir karış toprağın dahi Ermenilere bırakılmaması, sonuna kadar savaşılması idi. Halkın da benimsediği bu amacın gerçekleştirilmesi için Vilayat-ı Şarkıye Kongresinin toplanmasına karar verilmiştir.

Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez 3 Temmuz 1919 günü Erzurum’un Ilıca mevkiinde karşılaşmıştır. Bu karşılaşmayı anılarında şöyle anlatmıştır:

“Hemen yolun kenarına dizildik. Kazım Karabekir Paşa ve ben yan yana bulunuyorduk. Otomobil tam önümüzde durdu. Mustafa Kemal Paşa, sanki uzun bir seyahatten değil de kısa bir gezintiden geliyormuşçasına çalak ve çevik otomobilden indi. Bütün şuur ve vücudum adeta bir çift göz olmuş ve Mustafa Kemal’e bağlanmıştı. Merak ve heyecanla bakıyordum.

Gür kaşlarının gölgelediği mavi gözlerinden sanki bir ziya hümesi fıkkırıyor, kendisine bakan gözleri eritiyor, ruha nüfuz ediyor, iradeleri çözüyor ve iradesine ramediyor gibiydi.

Genç, dik, adaleli vücudu her hareketinde dinamik, enerjik hüviyetini ifadelendiriyor ve manalandırıyordu. O zamanki ifadesi ile Liva elbisesi giyinmiş ve Fahri Yaver-i Şehriyari olduğundan bir de yaldızlı, pırıl pırıl yanan kordon ve altın bir imtiyaz madalyası ile göğsünü süslemişti.

İlk önce Kazım Karabekir Paşa ile kucaklaştı ve öpüştü. Sevgi, saygı ve samimiyet duygusu böyle bir millî felaket devresi içinde askeri *resm-i tazimi ve selamı hemen her iki tarafta da unutturmuş gibiydi.*” (s.25)

Mustafa Kemal Paşa ile, Kazım Karabekir Paşa’nın kendisine takdim ettiği Mazhar Müfit Bey arasında şöyle bir konuşma oldu:

- Sizi burada çok beklettim Beyefendi. Yollar muntazam değil, kolay gelinmiyor. Bununla beraber Erzurum’da kalışınız iyi olur. İstanbul’a gitmiş olsaydınız, sizi tevkif edeceklerdi. Anadolu’da hep beraber çalışacağız. Değerli ve münevver arkadaşlara ihtiyacımız ve görecek çok işimiz var. Vatan, hepimizden ayrı ayrı hizmet bekliyor.
- Paşam çalışmak için hazırım. Emirlerinizi aldım ve bekledim? Tevkif edileceğimi de biliyordum. Fakat, esasen İstanbul’da gidecek değildim. Vaziyeti öğrenmek, temaslar yapmak için Erzurum’a gelmiştim. Hal ve şartlara göre ya burada kalacak, yahut da Azerbaycan’a geçecektim. Böyle düşünmüştüm. Ama şimdi mesele kalmıyor, emrinizde ve hizmetinizdeyim.

Paşa, bu sözlerden memnun olmuştu. Beraberinde Hamidiye Kahramanı, eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Müfettişlik Kurmay Başkanı Kazım (Dirk) Bey, Binbaşı Refik

(Saydam) Bey, İzmit eski Mutasarrıfı Süreyya (Yiğit) Bey bulunuyordu.

İlica'da bir çay içildikten sonra şehre hareket edildi. "Erzurum'un İstanbul Kapısı, muazzam bir kalabalıktan görünmez hale gelmişti. Mübalağasız Erzurum'un bütün halkı, Mustafa Kemal'i bir milli sır ve şuurun sezisleri içinde karşılamaya dökülmüştü." (s.27)

Burada otomobilden inen Mustafa Kemal Paşa, askeri, "Merhaba Asker" diyerek selamladıktan sonra halkla kısa bir görüşme yaptı. Sonunda kesin karar ve iradesini şu sözlerle ifade etti:

"Vatanı baskısı altında tutan felaket ve kötülükleri mutlaka yok edeceğiz." (s.27)

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da hemen çalışmalara başladı. Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi ve İdare Kurulu üyeleriyle konuşmalarda bulundu. Vatan savunması için kurulmuş olan yerel derneklerin birleştirilmesinden söz edildi. Bir iki gün sonra Mustafa Kemal Paşa ile beraberindekilerin, Erzurum Valisinin, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın ve Mazhar Müfit Bey'in katılmalarıyla bir gece toplantısı yapıldı. Bu gizli toplantıda Mustafa Kemal Paşa, memleketin içinde bulunduğu durumu, alınması gereken önlemleri açık bir şekilde gözler önüne serdi:

"Arkadaşlar, tek çare: ulusal iradeye dayalı kayıtsız şartsız bir Türk Devleti kurmak ve amaca ulaşmaktır." (s.32)

Daha sonra bu uğurda çalışırken karşılaşılabilecekleri, göze alınması gereken özverileri sıralayarak bu tehlikelere göğüs germeye kendinde iktidar, irade, imkân ve cesaret görmeyen kimseler varsa, şimdiden ayrılacaklarını, kim-

senin vicdanı, düşüncesi ve karar serbestliği üzerinde etki yapmak istemediğini ve iyi düşünülmesi gerektiğini söyledi. Sabah olmak üzereydi. Sözlerini şöyle tamamladı:

"Büyük bir vatan ve millet davasına atılıyor. Bütün bir milletin maddi ve manevi seferberliği, mücadelesi, savaşması ve muazzam bir dava gizlice görülemez ve yürütülemez. Millet davası ancak millet huzurunda görülüp yürütülebilir. Bunun için de ortaya çıkmak, meydana atılmak, bir millet ferdi olarak çalışmak icap edecektir." (s.33)

Karar verme aşaması uzun sürmedi. Hemen yapılan ikinci toplantıda, katılanların tamamı, ulusal amaç uğruna her şeyi yapmayı, gerekirse ölmeyi göze aldıklarını bildirdiler. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini de kabul etmiş oluyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarına tebrik ve teşekkürlerini ifade ettikten sonra bir hususu daha belirtti.:

"Üstlendiğim sorumluluğu, bir şarta bağlamak istiyorum. Emirlerimin ayrımsız, üst bir kumandan emri gibi yerine getirilmesini isterim. Başarı için bu şarttır." (s.34)

Paşa'nın bu isteğine itiraz edilmedi. Toplantı sona ermeden Mazhar Müfit Bey söz alarak şunları söyledi:

"Paşam, kararlarımızı verdik. Emir ve kumandayı da size bıraktık. Arkadaşlarımızın düşünmek, karar almak yolunda zamana ihtiyaçları olmadı. Şahsınıza ve enerjinize karşı umumi ve istisnasız bir güven hakim... Esasen benim için mesele yok. İstanbul'a gidip parti kavgaları yüzünden hasil olmuş bulunan kin ve garazın sevk ve tesiri altında asılmaktan ise milli mü-

cadelede ve milli dava yolunda ölmeyi tercih ederim. Ancak aydınlanmaya muhtaç olduğum bir nokta var..."

Mustafa Kemal Paşa'nın tebessüm ederek "Buyurun, söyleyiniz" demesi üzerine aralarında şu ilginç konuşma geçti:

- Bu mücadeleye tabii muvaffak olmak azim ve iradesi ile girmiş bulunuyoruz. Muvaffakiyet ve zafere ulaştığımız takdir Hükümet şekli ne olacak? Bu hususta sarıh bir şey söylemediniz.
- Ne olmasını tasavvur buyuruyorsunuz?

Paşa, Mazhar Müfit Bey'in uzun bir düşünceye daldığını görmesi üzerine yine kendisi cevap verdi:

- Azizim Mazhar Müfit Bey, bu mesele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hatta, mevzu bahsetmemek doğru olur. Bu bahsi münakaşa etmenin zamanı gelmemiştir. Gelince görüşürüz. Karar verilen her şeyin tatbiki için vakit ve zamanını beklemek ve o zamanın geldiğini bilmek lazımdır. Şimdi sadece düşman tazyiki altında bulunan Padişahı ve muhasım kuvvetlerinin işgal ve istilasına uğramış olan vatanımızı kurtarmak için çalıştığımızı ifade etmekte fayda vardır. Bu günün ve içinde bulunduğumuz şartların icabı budur.

Daha sonra Hükümet şekli yine söz konusu oldu. Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya tekrar sordu:

- Paşam, muvaffak olacağınıza inanıyorum. Bu kanaatim kat'idir. Bunun için de emriniz altında bulunuyorum. Refakatınızda sonuna kadar çalışmaya ve gereğinde ölmeye azim ve yemin etmiş bulunuyorum. Arkadaşlarımız da bu inan ve imanı muhafaza ediyorlar. Aramızda her şeyi

görüştük. Görüşmeye de devam ediyoruz. Fakat, muvaffakiyet takdirinde, ki bundan şüphem yok. Hükümet şekli ne olacak? Muhakkak ki, mevcut Hükümet şekli bu memleketin refah, saadet ve terakkisine kafi gelmeyecektir. Başka bir Hükümet şekli arayıp bulmamız lazım geldiği kanaatındayım.

Paşa, Mazhar Müfit Bey'in sürekli bu konu üzerinde durmuş olmasından usanmış olacak ki, gülerek ve kesin bir ifadeyle şunları söyledi:

- Açık söyleyeyim, Hükümet şekli zamanı gelince Cumhuriyet olacaktır.

Mazhar Müfit Bey, o günün anısı olarak defterine şunları yazmıştır:

“Çok sevinçliyim. Nihayet, bütün kat-iyeti ve ciddiyeti ile Paşa'ya bunu söylemiş bulunuyorum. Bu satırlarımı yazarken gözlerimden adeta sevinç yaşları boşanıyor.

Mustafa Kemal'e inanıyorum, muvaffak olacağına inanıyorum. Dediğini yapacağına inanıyorum ve... ben şimdiden Cumhuriyet rejiminin başladığını kabul ediyorum. Üst tarafı resmi ve fiili tatbikat, nihayet bir zaman meselesi, tek dileğim: Allah o günü bana göster-sin.” (s.74-75)

Erzurum Kongresi'nin açıldığı 23 Temmuz gününün gecesi idi. İstanbul'dan alınan bir şifrede, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması için askeri ve sivil makamlara emir verildiği bildiriliyordu. Ertesi sabah da, Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya şu emri tebliğ ediyordu:

“Kemal Paşa ve Refet Bey'in, Hükümete muhalefetlerinden hemen yakalanarak İstanbul'a

yollanmaları, Babıali'ce uygun görülmüş ve mahalli mülkiye amirine de gerekli emir verilmiş olduğundan, Kolordu'ca ciddi yardımda bulunulması önemle rica olunur.” (s.88)

Kazım Karabekir Paşa'nın bu emre cevabı sert ve kesin oldu:

“Milletin bir bireyi olarak, vatanın kurtarılmasına ve esenliğine çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını tutuklayamam. Tutuklama girişimi kanuna aykırı olur. Bu emrinizin arz ettiğim sebeplerle uygulanmasına imkân yoktur.” (s.88)

Bu arada Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi'ye Mazhar Müfit Bey'in tevkifi için bir telgraf emri gönderilmiştir. Bu emir şöyledir:

“Erzurum'da bulunduğu ve oradaki ihtilalcilerle birleştiği haber alınan Bitlis eski Valisi Mazhar Müfit Bey'in gerek zorunlu Ermeni göçü meselesinden, gerekse Bitlis'te Vali iken yüce Hükümet aleyhine, sabık teb'ayı kandırıp yanıltarak 'binlerce silahlı çeteler' teşkil edip Devlet ve Millete karşı başkaldırmaya sevk etmek gibi kötü bir düşünceye saplanmış olmasından olayı Sıkıyönetimce yargılanmasına karar verilmiştir. Adı geçenin firarına meydan verilmeyerek yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi önemle tavsiye olunur.” (s.89)

Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi vatansever, hoşsohbet bir zat idi. Telgraf emrinin benzerini Mazhar Müfit Bey'e şu teskereyle gönderdi:

“Erzurum'da Bitlis Eski Valisi Mazhar Müfit Beyefendiye

Atufetli Efendim Hazretleri,

Yüce Sadrazamlık Makamının yukarıya alınan şifreli telgrafnamesi uyarınca, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmak ve asılmak arzu buyrulduğu takdirde İstanbul'a teşrifleri yüksek takdirlerinize bağlıdır. Olbapta...” (s.89)

Vali Vekili Sadrazam'a da şu telgrafı çekti:

“Yüce Sadrazamlık Makamına, Yüksek emirleri, Bitlis eski Valisi olup burada arkadaşları ile vatani hizmetlerde bulunan Mazhar Müfit beyefendi Hazretlerine tebliğ edilmiş ise de, adı geçen zat şimdilik asılmak niyetinde olmadığını ve halen görülecek birçok önemli vatan hizmetinin bulunduğunu söylemiştir.

Gerçi hemen tutuklanması yoluna gidilmiş ise de, ilgili memurlar ve halk onların yerine duacınızı tutuklamaya kalkıştığından kişisel güvenliğim tehlikededir.

Aciz kullarının her türlü saldırıdan korunması için, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nezdinde aracılık yapmak üzere Mazhar Müfit Beyefendi Hazretlerine sür'atle rica ve tebligatta bulunulmasını arz ve istirham ederim.” (s.94)

Erzurum Kongresi'nde, Nizamnamenin Temsil Kurulu'na (Heyet-i Temsiliye) ait maddesi kabul edilmişti. Seçim yapılacaktı. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin Temsil Kurulu'na girip girmemesi konusunda ne düşündüklerini yakın kader arkadaşlarına, özel olarak sorup öğrenmek istemişti. Onları 5 Ağustos günü odasında topladı. Temsil Kurulu'na girmesinin lehinde ve aleyhinde bulunanlar vardı. Aleyhinde bulunanların düşüncesine göre:

"Milli ihtilal ve faaliyetin tamamen millette doğmuş ve milli kaynaklara bağlı bir kıyam (ayaklanma) olduğunu göstermek ve herkese anlatmak gerektir. Bu hususta itimat telkin edebilmek, objektif bakışları tatmin etmek ve hatta her türlü fitne ve fesat zihniyeti ile teccüslerde bulunanlara fırsat vermemek için de tek tedbir, Mustafa Kemal Paşa'yı ve diğer maruf arkadaşlarını bu harekete karıştırmamaktır. Mustafa Kemal Paşa gibi, bilhassa isyan ve kıyam vaziyetine geçmiş bir zatın Heyet-i Temsiliye'ye girmesi, hususi maksatlar takip edildiğinin bariz (açık) vesikası sayılır. Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'de bulunması, ayrıca ecnebileri de tatmin etmez." (s.106)

Paşa, herkesin görüşünü "sarahat, mahremiyet ve tam bir fikir özgürlüğü" içinde yazılı olarak açıklamasını istedi. Yazılanları teker teker okudu., içerikleri hakkında hiçbir açıklamada bulunmadı. Kendi düşüncelerini şöyle açıkladı:

"Arkadaşlarım, ben mutlaka Heyet-i Temsiliye'ye dahil olmalıyım. Kongre bugüne kadar cereyan eden müzakereleri ile birçok mühim kararlar almıştır. Gerek bu kararların tatbiki, gerek milli hayatımızı ilgilendirecek ehemmiyetli işleri ve faaliyetleri nizamlamayı şunun bunun anlayışına ve tesadüflere terk etmeyiniz..." (s.109)

Mazhar Müfit Bey, bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmiştir:

"Temsil Kurulu'nu (Heyet-i Temsiliye) oluşturacak kişiler, bu işin gerektirdiği hizmetleri yapabilecek nitelikte ise, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Rauf Orbay Beyefendinin Heyete gir-

mesini gerekli görmem. Fakat aksi takdirde, güdülen amaç gerçekleşmeyeceğinden herhalde Paşa Hazretleri ile Rauf Beyefendinin Temsil Kurulu'na girmeleri gerekli değil, kaçınılmazdır." (s.110)

23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'nde Cemiyet Nizamnamesine son şekli verilmiş, Kongre Beyannamesi hazırlanmış, Temsil Kurulu'na seçimler yapılmıştır. Çalışmalar, Mustafa Kemal Paşa'nın kapanış nutku ile 7 Ağustos günü sona erdirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, Temsil Kurulu'na seçilenlerin başında gelmiştir. Paşa, "Milli iradeyi her şeye hâkim ve her şeye üstün kılma kararı"ndan memnun kalmıştır.

MAZHAR MÜFİT BEY'İN NOT DEFTERİ

7 Temmuz 1919 günü, Paşa'nın Mazhar Müfit ve Süreyya Beylerle başlayan söyleşileri 8 Temmuz sabahına kadar sürmüştür. Paşa, Mazhar Müfit Bey'in not defterine şunları yazdırmıştır:

1. Zaferden sonra Hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır.
2. Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.
3. Tesettür (kapanma, örtünme) kalkacaktır.
4. Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.

Bu anda Mazhar Müfit Bey'in elinden kalem düşer. Birbirine bakışırlar. Paşa sorar: "Neden durakladın?" Paşa ile zaman zaman senli benli konuşabilen Mazhar Müfit Bey cevap verir: "Darılma amma Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var..." Paşa gülererek: "Bunu zaman tayin eder, sen yaz" der.

5. Latin harufu (harfleri) kabul edilecek.

Mazhar Müfit Bey, "Biraz da hayal ile uğraşmaktan bıkmış bir insan edasıyla" cevap verir: "Paşam kafi ... kafi... Cumhuriyet ilanına muvaffak olalım da üst tarafı yeter!"

Mustafa Kemal Paşa, daha sonraları Çankaya'da akşam yemeklerinde birkaç kez şunları söylemiştir:

"Bu Mazhar Müfit yok mu? Kendisine Erzurum'da tesettür kalkacak, şapka giyilecek, Latin harufu kabul edilecek dediğim ve bunları not etmesini söylediğim zaman defterini koltuğunun altına almış ve bana hayalperest olduğumu söylemişti."

Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu'da Şapka Devrimi'ni ilan ederek Ankara'ya döndüğü gün de, Mazhar Müfit Bey'e Erzurum'da tutulan not defterinden, latife yollu söz etme fırsatını bulmuştu. Paşa, Meclis binası önünden otomobiliyle geçerken Mazhar Müfit Bey, Meclis kapısı önünde bulunuyordu. Paşa'nın ve istasyonda kendisini karşılayan Diyanet İşleri Reis'i'nin başlarında birer şapka vardı. Mazhar Müfit Bey, bu manzarayı hayretle seyrederken Paşa otomobilini durdurmuş ve O'nu yanına çağırarak:

"Azizim Mazhar Müfit Bey demişti, kaçınıcı maddedeyiz? Notlarına bakıyor musun?"

Erzurum Kongresi başarıyla sonuçlanmış, Sivas'a gitme zamanı gelmişti. Temsil Kurulu üyelerinin, Karargâh erkânının nakli için paraya ihtiyaç vardı. Bu işlerin sorumlusu Mazhar Müfit Bey'di. Ancak, para konusu başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere herkesi düşündürüyor, çare bulmaya zorluyordu. Sonunda, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden emekli Binbaşı Süleyman

Bey'in verdiği 900 lira ile Sivas yolculuğunun aksamadan yapılması sağlandı.

Erzurum Kongresi'nde Doğu İllerini bir amaç uğruna birleştirmek mümkün olmuştu. 4-11 Eylül tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi'nde de bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanı altında toplanmış, bütün kurtuluş çabaları birleştirilmişti.

YEMİN OLAYI

Sivas Kongresi'nde bir yemin olayı Mazhar Müfit Beyi arkadaşlarından ayırmıştır. Kongre'de vatanın ve milletin kurtuluşu için sarf edilen çabaların İttihat ve Terakki Fırkası ile hiçbir ilgisinin bulunmadığının yeminle doğrulanması fikri ağırlık kazanmıştı. Bunun üzerine aşağıdaki yemin şekli saptandı:

"Saadet ve selameti vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsi takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut siyasi fırkalardan hiçbirinin siyasi emeline hadim olmayacağıma vallahi billahi." (s.219)

Buna göre bütün Kongre üyeleri yemin ettiği halde Mazhar Müfit Bey yemin etmedi. Gerekçesi şuydu:

"Halihazır vaziyeti ve bu vaziyetin icaplarını kavıyorum. Elbette ki, mesaimizin hedefi memleketi, milleti kurtarmak ve vatani tam istiklaline kavuşturmak olacaktır. Böyle bir gaye uğrunda savaşırken İttihat ve Terakki'yi ihya gayretini ayrıca sarf etmeyeceğimiz tabiidir? Bu anlayış ve takdir içinde bulunurken ayrıca bir tavzih yapmaya ve yemin etmeye ne lüzum var?"

Yemin vicdanıma ve irademe, söz ve kararına karşı ancak itimatlılığın bir nevi ifadesi olur." (s.220)

İçtenliğine inanıldığı için Mazhar Müfit Bey hakkında Kongrece herhangi bir işlem yapılmadı. Mazhar Müfit Bey, anılarında Hüsrev Sami Bey'in yıllar sonra kendisi için "Bu, İttihatçı değil, inatçıdır!" dediğini kaydeder.

PARASAL SIKINTI

Sivas Kongresi'nde, Temsil Kurulu'na seçilenler arasında Mazhar Müfit Bey de yer aldı. Temsil Kurulu bir tür Hükümet durumundaydı.

Sivas Kongresi de Erzurum Kongresi gibi maddi yönden sıkıntılar içinde geçti. Bir gün Temsil Kurulu'nda bütün telgrafların okunmasından ve gereken kararların alınmasından sonra, Paşa odada kalan Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Beylere: "Birer kahve içeriz de öyle gidersiniz" demişti. Emirber Ali'ye emretti:

- Ali, bize birer şekerli kahve yap.
- Paşam, şeker yok sade yapayım mı?

Paşa gülererek Mazhar Müfit Bey'e sordu:

- Canım Mazhar Müfit, niçin şeker aldırılmıyorsun?
- Yarın inşallah aldırırım, hele şimdi sade içelim...
- Farkındayım, yine züğürtledik.
- Evet Paşam, hem züğürtledik, hem de paramız şeker almaya müsait değil. Şeker çok pahalı.
- Bu para işine bir çare bulmalıyız.

Bunun üzerine Hüsrev Sami Bey, Osmanlı Bankası'ndan, Reji'den, sair yabancı kurum ve bankalardan istikraz yapmayı teklif etti. Mazhar Müfit Bey'in desteklediği bu teklifi,

Mustafa Kemal Paşa, kaşlarını çatarak sert bir sesle geri çevirdi.

-Katiyen olmaz. Buna müsaade edemem. Zaten İstanbul bize "Celali" diyor, bir de "bankaları ve yabancı kurumları soyuyorlar" diye aleyhimize bin türlü yalanın yayılmasına fırsat veremeyiz.

Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Beyler cevap verdiler:

- Eşkiya demesinler, Celali demesinler, bunların hepsi güzel. Fakat aç mı kalacağız?
- Aç maç, nasıl kalırsak... Konuşacağımız, düşüneceğimiz daha mühim şeyler var.

Bu sahneler Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında bir çok kez yaşandı. Odun, kömür için de benzer sıkıntılar çekildi.

Kongreler boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın izlediği sağlıklı bir politika sonunda, ülke gerçeklerinden habersiz, işgalci güçlerin baskısı altında onursuz bir yol izleyen Damat Ferit Paşa Hükümeti çekilmek zorunda kalmıştı. Sadrazamlığa Ali Rıza Paşa getirildi.

Mustafa Kemal Paşa, Temsil Kurulu adına, bütün Kolordu Komutanlarından, Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına çekilmesi ricasında bulundu.

"Dahiliye Nazırı'nın haince hareketlerine alet olarak bilfiil silahlandırıp çatışmaya yol açan Konya Valisi Cemal ve Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerin tutuklanıp Harp Divanı'na verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu eski Valileri İbrahim ve Ali Rıza Beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın istihdam olunmaması ve ülke yasalarına tecavüz etmediklerinden ve ulusal amaca yardımlarından dolayı Sivas Valisi Reşit Paşa'nın

memuriyetinde alıkonması ve Bitlis eski Valisi Mazhar Müfit, Van eski Valisi Haydar Beylerin boş bulunan vilayetlere atanmaları talep olunur.” (s.367)

Mustafa Kemal Paşa’ya ve beraberindekilere Ankara yolu görüldüğü zaman, gerekli paranın ve araç lastiğinin sağlanmasında, yeni sıkıntılara katlanmak zorunda kalındı.

Para sıkıntısı Ankara’da da devam etti. Mustafa Kemal Paşa, her zamanki gibi, bankalardan para almayı kabul etmiyordu. Mazhar Müfit Bey anılarında, ekmeğe bile verilecek paralarının olmadığını, Ocak ayında kürkünü satmak zorunda kaldığını, artık kimsede satılacak bir şey kalmadığını, Ankara’ya geldiği zaman bir hafta boyunca belediye tarafından yedirilip içirildiklerini yazar. Bu bunalımlı günlerde, Ankara Müftüsü Rifat Efendi’nin, Ankara halkı adına 1000 lirayı nasıl verdiğini, o gün ilk kez pirzola ve irmik helvası ile kendilerine ziyafet çektiklerini anlatır.

MEBUSLAR MECLİSİ TOPLANTISI

Temsil Kurulu’nun, İstanbul Hükümeti üzerinde yaptığı baskılar sonucu Mebuslar Meclisi (Meclis-i Mebusan) seçimi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey de Mebus seçilmişlerdir. Ancak Meclis Mustafa Kemal Paşa’nın uyarılarına rağmen 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul’da toplanmıştır. Mazhar Müfit Bey’in Meclise katılması söz konusu olunca Paşa kendisine şunları söyledi:

“Gidebilirsin, fakat yakında yine geleceksin. Ona göre tedbirli davran. Tekrar ve tekrar söylüyorum ki, Meclis İstanbul’da tutunamayacak, feshedecekler ve dağıtacaklar, tevkifler başlayacak, Anadolu’ya geçmek zor olacak.” (s.534)

Mazhar Müfit Bey, Paşa’nın talimatı üzerine hesap işlerini Fırka Kumandanı Arif Bey’e devrederek İstanbul’a gitti. Bir süre sonra da, Temsil Kurulu üyesi olarak Padişahın kendisini kabul edeceği haberini aldı. Vahdettin, Mazhar Müfit Bey’i şu şaşırtıcı sözlerle karşıladı:

“Heyet-i Temsiliye benim tac-ı saltanatımın pırlantalarındandır. Allah sizden razı olsun, vatan ve milleti ve Hilafeti kurtardınız. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri inşallah afiyettedirler. İstanbul’da teşrif etmeyecekler mi? Kendisiyle mülakata hasretim.” (s.539)

Bundan sonra Padişah Mazhar Müfit Bey’e sordu:

- Beyefendi, düşmandan memleketi kurtarmak için ne gibi çare düşünüyorsunuz?
- Efendimizin Anadolu’ya ve hatta Bursa’ya kadar teşrifleriyle mesele hallolunur.
- Ne suretle?
- Çünkü halk Padişahlarını başlarında görünce bir kıyam-ı umumi (genel ayaklanma) olur ki, düşman buna mukavemet edemez.
- Beyefendi, ecdad-ı izamımın (ulu atalarımızın) payitahtından bana firar mı teklif ediyorsunuz?
- Hayır, millet ve vatanın bu sıkışık ve zor zamanında ecdad-ı izamınız gibi milletin başına geçmenizi teklif ediyorum.

Bu cevaptan memnun kalmayan Padişah, sustu ve denize doğru bakmaya başladı. Bu, konuşmanın bittiğine işaretti. Huzurdan ayrılan Mazhar Müfit Bey, Efendisi adına Yaver Paşa’nın verdiği armağanı da kabul etmedi. Aynı gün, Mustafa Kemal Paşa’ya Padişahla yaptığı konuşmayı olduğu gibi mektupla aktardı.

Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı 14.2.1920 tarihli mektupta da, Mebuslar Meclisi’nde oluşturulması önerilen Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine teşkil olunan Felah-ı Vatan (Vatanın Kurtuluşu) Grubundan söz ediyor, grubun çalışmalarından umutlu olmadığını; Mebuslar Meclisi toplandığına göre, Temsil Kurulu’na ve Kuva-yı Milliye’ye gerek kalmadığı görüşünde olanların bulunduğunu, ortada Rauf Bey’den başka çalışan bir kimsenin görünmediğini bildiriyordu. Gerçekte Felah-ı Vatan Grubu, Misak-ı Milli’nin (Ulusal And) Mebuslar Meclisi’nde kabul ettirilmesi dışında kayda değer bir hizmet görememişti.

3 Mart 1920 tarihinde, Aydın Cephesi’nde Yunan taarruzu ile başlayan gelişmeler sonunda Ali Rıza Paşa kabinesi çekilmek zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa, Ferit Paşa’nın Sadarete atanmaması, milletin tam güvenine hak kazanacak bir Hükümetin iş başına getirilmesi için hem Meclis Reisi’ne, hem de Padişah’a telgraflar gönderdiği gibi, bütün teşkilattan aynı makamlara bu yolda telgraflar çekilmesini istedi, bu istek hemen yerine getirildi. Sonunda Salih Paşa Sadrazamlığa atandı.

İstanbul’un işgal edileceği, Meclisin dağıtılacağı söylentileri yaygınlaşmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey’i ve aynı düşüncede olan arkadaşlarını Ankara’ya çağırma idi. Vasif Bey’in evinde yapılan bir toplantıda “Ankara’ya gitmek ve veya sonuna kadar İstanbul’da kalmak meselesi” tartışıldı. Temsil Kurulu’na mensup olanların “firar etmelerinin yaratacağı sakıncalar üzerinde duruldu ve türlü tehlikeye karşı sonuna kadar mukavemet etme kararı alındı.”

16 Mart 1920’de İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Mebuslar Meclisi dağıtıldı. Bir kısım Mebus, Ankara’da toplanacak Mec-

lise katılmak üzere zahmetli deniz ve kara yolculuklarından sonra Ankara'ya ulaştı. Mazhar Müfit Bey de bunlar arasındaydı.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI

T.B.M.M. 23 Nisan Cuma günü açıldı. İstanbul'un işgalinden sonra Ferit Paşa tekrar Sadrazam olmuştu. İç ve dış düşmanlar birleşerek Milli Mücadele aleyhine yoğun bir kampanya başlatmışlardı. Padişah'ın fetvası düşman uçaklarıyla her tarafa dağıtılıyor, ülkenin birçok yerinde isyanlar çıkartılıyordu.

Bu arada Harp Divanı, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının idamına karar verdi. Bu karar Peyam-ı Sabah Gazetesinin 13 Mayıs 1920 tarihli sayısında, "Mustafa Kemal ve hem-palarının idamı" başlığı altında yayımlandı.

Ancak, T.B.M.M. Hükümetinin kurulmasından sonra iç ve dış düşmanlara karşı arka arkaya kazanılan yengiler, İstanbul Hükümetinin aymazlığından kaynaklanan bu tür karar ve girişimleri sonuçsuz bırakarak onurlu bir barışın yollarını açtı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasını, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı izledi.

Böylece, Mazhar Müfit Bey'in Erzurum Kongresi'nden beri, Mustafa Kemal Paşa'ya ısrarla sorduğu yeni Türk Devleti'nin şekli, T.B.M.M. kararıyla belirlenmiş oldu. Aslında, 23 Nisan 1920'den beri işleyen, ulusal istence dayalı demokratik bir devlet yönetiminin bu kez sadece adı konmuştu.

KİŞİLİĞİ

Buraya kadar yapılan açıklamalar, Mazhar Müfit Kansu'nun vatansever, güvenilir, düşündüklerini seslendirip savunabilen sağlam bir ka-

raktere sahip olduğunu göstermiş bulunmaktadır.

Bitlis Valisi iken Mustafa Kemal Paşa hakkında kısa bir duraklama geçirdikten sonra O'na inanmış ve bağlanmıştır. "Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber" adlı eseri, bu düşünce ve eylem birlikteliğinin en güzel ifadesi, anlatımı olmuştur.

Atatürk de, Mazhar Müfit Bey'in içtenliğine ve değerine inanmış; ileride yapmak istediği yenilikleri, devrimleri ilk kez O'na açmış, ancak izni olmadıkça açıklama yapmamasını istemiştir.

Mazhar Müfit Bey, Temsil Kurulu'nun saymanlık görevini üstlenmiş ve bu görevi T.B.M.M.'nin açılışına kadar başarıyla sürdürmüştür.

Sivas Kongresi'nde alınan karara rağmen, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağım" şeklindeki yemini, gereksiz bularak yerine getirmemiş; memleketi ve milleti kurtarma amacı dışında bir yol izlemenin, İttihat ve Terakki Fırkasını canlandırma gayretlerinin yersizliğine ve olanaksızlığına işaret etmiştir. Ancak içtenliğine inanıldığından, yemin etmeyen tek Kongre üyesi olarak görevini sürdürmüştür.

Milli Eğitim eski Bakanlarından Y. Hikmet Bayur, Mazhar Müfit Kansu'nun sözü edilen kitabına yazdığı Önsöz'de, O'nun kişiliğine ilişkin ilginç konulara değinmiştir:

"Ahmet Mazhar Müfit Kansu'yu 1920 yılında Ankara'da tanıdım, dostluk kurduk. Babam Gelibolu Mutasarrıfı iken, ora idadisinde öğretmenlik etmişti. Bana O'ndan bahsedirdi.

Cesur bir arkadaştı. Görüşlerini savunmaya kalktı mı atak olurdu. Bu da, içtenliğinden ileri gelirdi. Bana da Milli Eğitim Bakanlığım sırasında kürsüden

çatmıştı. Nedeni, Türk İnkılabı Tarihi dersleri herkese açık olmayıp onlara kartla girilmesiydi. 'Orada yasak, burada yasak, bıktık artık bu yasaklardan' demişti. Bu: 'Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla' biçiminde bir kınamaydı. Verdiğim karşılıklıta, bu derslere girmek öğrenciler için zorunlu olduğuna ve yer de yetmediğine göre başka yapacak bir şey olmadığımı söyledim. Bununla birlikte, takrirlerin radyo ile verildiğini ekledim. Yatıştı.

Aşağıdaki olay O'nun gerektiğinde nasıl etkili biçimde konuştuğunu gösterir. Birinci Genel Savaş sırasında, İzmit Mutasarrıfı iken, halktan ordu için yardım istemek amacıyla yapılan bir toplantıda Mazhar Müfit (Kansu) konuşurken bir bohça açmış ve içinden çıkardığı kanlı bir ceketi halka göstererek: 'İşte ben oğlum Ekrem'i Çanakkale'de şehit olarak vatanıma verdim. Siz de malınızdan vereceksiniz' demiş ve bu sözler sonucunda büyük yardım toplamıştır..."

Mazhar Müfit Bey, Atatürk'ün kendisine beslediği büyük güvene ve sevgiye karşın, Cumhuriyet döneminde, bu durumundan yararlanma yoluna gitmemiş, bir makamın ve nimetin beklentisi içinde olmamıştır. Erdemli yaşantısını 1948 yılına kadar sürdürmüştür.

Türk idarecileri olarak kendisiyle övünüyoruz.

KAYNAKÇA

Aldan, Mehmet (1995) İz Birakan Mülki İdare Amirleri-II, Ankara: İçişleri Bakanlığı, ss.99-115